

Dr. K.A.W. Hermans is doctor in de Sociale Wetenschappen en verbonden aan het departement Sociologie van de KU Leuven. Daar is hij medeverantwoordelijk voor de uitbouw van de nieuwe master Sociaal werk en sociaal beleid. Zijn huidige onderzoekstopics zijn evidence-based maatschappelijk werk, lokaal sociaal beleid en beleidsverandering in welzijnsvoorzieningen. Daarnaast is hij ook betrokken bij de oprichting van de Belgian Campbell Collaboration Organizing Committee.
E-mail: koen.hermans@soc.kuleuven.be.

EVIDENCE-BASED PRACTICE IN HET MAATSCHAPPELIJK WERK

KOEN HERMANS

5

EVIDENCE-BASED PRACTICE IN HET MAATSCHAPPELIJK WERK – KOEN HERMANS

Een pragmatische benadering

Deze bijdrage presenteert een pragmatische benadering van 'evidence-based practice' (EBP). De eerste paragraaf maakt een onderscheid tussen een enge en een ruime invulling van EBP, waarbij deze laatste meer rekening houdt met de eigenheid van het maatschappelijk werk. De tweede paragraaf stelt zich de vraag hoe deze ruime invulling van EBP zich verhoudt tot praktijkkennis en –theorie. Een ruime invulling van EBP erkent de waarde van praktijktheorie en zoekt naar een voortdurende wederzijdse beïnvloeding tussen empirische kennis en praktijkkennis. Ten derde vereist een ruime invulling van EBP een pragmatische onderzoekshouding. Dit wordt verduidelijkt door in te zoomen op het debat tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek in de jaren negentig. De vierde paragraaf beschrijft de implicaties van een pragmatische houding voor het onderzoek naar het maatschappelijk werk. Afgesloten wordt met een pleidooi om een bijna honderdjarige oproep van Mary Richmond nieuw leven in te blazen, en het ontwikkelen en beoordelen van empirische kennis als een wezenlijk onderdeel te zien van het maatschappelijk werk als professie.

EVIDENCE-BASED PRACTICE: EEN ENGE EN EEN RUIME BENADERING

Op dit moment is er binnen het maatschappelijk werk een hevige discussie bezig aangaande het uit de Verenigde Staten overgewaaide *evidence-based practice* (Mullen, 2003:2):

An evidence-based practice is considered to be any practice that has been established as effective through scientific research according to a set of explicit criteria. Accordingly, intended outcomes have been demonstrated. (...) An evidence-based practice is a way of assessing, describing, preventing, or correcting a social problem or condition determined by scientific research to be valid.

Het paradigma van EBP benadrukt dat het maatschappelijk werk in zijn praktijk veel meer gebruik moet maken van wetenschappelijk onderzoek. Meer specifiek zouden enkel die praktijken ter bestrijding van sociale problemen ingezet mogen worden, waarvan de effectiviteit voldoende werd bewezen. Opvallend in deze definitie is dat de professionele expertise van een maatschappelijk werker lijkt verdrongen te wor-

den door 'wetenschappelijke kennis'. Dit is wel slechts één visie op EBP. De huidige literatuur omtrent dit nieuwe paradigma laat toe een onderscheid te maken tussen een enge invulling en een brede invulling van EBP.

Een enge, strikt positivistische invulling van EBP

De enge invulling vertrekt van een strikt positivistisch wetenschapsopvatting. Er is weinig aandacht voor de specificiteit van de humane wetenschappen en van het maatschappelijk werk. De maatschappelijk werker wordt binnen dit paradigma herleid tot de uitvoerder van procedurele richtlijnen die zijn afgeleid van wetenschappelijke kennis. Er wordt van uitgegaan dat deze richtlijnen in elke situatie toepasbaar zijn en dat de invloed van de context van de sociale interventie onder controle gehouden kan worden. Vooral experimenteel onderzoek (met toevallig samengestelde experimentele en controlegroepen) kan volgens deze visie zulke procedurele kennis opleveren. De resultaten hiervan moeten vervolgens onderworpen worden aan meta-analyses of systematische reviews om de reikwijdte van de geldigheid te verhogen. In feite belooft deze enge vorm van EBP hetgeen veel managers en beleidsmakers zo graag willen: vaste, contextvrije richtlijnen en perfect voorspelbare uitkomsten. In feite is er een merkwaardige consensus gegroeid tussen managers en deze wetenschappers. Normaal gezien kenmerkt zich deze relatie door onbegrip en wederzijds wantrouwen. Toch lijken beide partijen zich gevonden te hebben in de 'ideologie' van de enge invulling van het EBP, omdat ze in dienst staat van beider belangen. Managers zouden nu de praktijken op de werkvloer volledig kunnen sturen en controleren, terwijl wetenschappers eindelijk de noodzakelijke fondsen verkrijgen om experimenteel onderzoek te verrichten.

De enge invulling van EBP wil in feite de ideologie van het *scientific management* introduceren binnen het maatschappelijk werk. Taylor, de grondlegger van de wetenschappelijke bedrijfsvoering, wilde in de tweede helft van de negentiende eeuw voorgoed afrekenen met de geïmproviseerde werkwijzen van de ambachtelijke productie. In dat systeem rust de goede gang van zaken immers volledig op de kennis, de vakbe-

kwzaamheid en de goodwill van de geschoolde arbeiders. Wil men de productie op een efficiënte wijze organiseren, dan moeten volgens Taylor de volgende principes worden toegepast (Kuipers & Amelsvoort, 1994):

- 1 scheiding van de organisatie van het productieproces en de kennis van de werknemers;
- 2 scheiding van het uitdenken en het uitvoeren van het werk;
- 3 de verdere opsplitsing van het uitvoerende werk in elementaire deelbewerkingen;
- 4 prestatiebeloning.

De toepassing van deze principes en het inzetten van wetenschappelijke methoden en technieken (*time and motion studies*) laten toe de organisatie van het productieproces te optimaliseren.

Deze enge invulling van EBP heeft dus betrekking op drie verschillende niveaus die niet noodzakelijk met elkaar verbonden zijn. Ten eerste is er de algemene basisfilosofie, die vertrekt van de idee dat via wetenschappelijk onderzoek kennis verkregen moet worden over de effecten van sociale interventies. Ten tweede zijn er dan de methodologische aanbevelingen, waarbij de klemtoon ligt op experimenteel onderzoek en op systematische reviews en meta-analyses hiervan. Ten derde is er de managementstroming die de hulpverleningspraktijk wil aansturen met behulp van gestandaardiseerde protocollen.

Een ruimere invulling en de eigenheid van het maatschappelijk werk

De bredere opvatting van EBP erkent de complexiteit van het wetenschappelijk onderzoek naar het menselijk functioneren. Er bestaat niet zoiets als absolute wetenschappelijke kennis, die op elk sociaal probleem een perfect antwoord weet te formuleren. Dit is het gevolg van een aantal kenmerken van het maatschappelijk werk en van de organisaties waarbinnen maatschappelijk werkers tewerkgesteld zijn. Hasenfeld (1983; 1992) noemt ze *human service organisations* (HSO). De basisactiviteiten ervan bestaan uit interacties tussen maatschappelijk werkers en cliënten:

- * Aangezien mensen voor deze organisaties als 'ruwe grondstoffen' fungeren, volgt hieruit de

morele inbedding van hun acties. Elke dienstverlening bevat altijd een morele beoordeling van de sociale waarde van de cliënt, die als basis dient voor verdere acties. Deze morele beoordelingen worden niet altijd geëxpliciteerd, maar vormen wel de kern van het maatschappelijk werk.

- * De doelstellingen van HSO's zijn vaag, ambigu en problematisch. Vier oorzaken liggen aan de basis. Ten eerste is er een gebrek aan consensus in een pluralistische samenleving over de doelstellingen van HSO's. Ten tweede dienen ze vaak meer dan één doelstelling. Ten derde worden doelstellingen vaak algemeen geformuleerd, waardoor tegenstrijdige specificaties mogelijk worden. Ten vierde kunnen de beleidsdoelstellingen in strijd zijn met de normatieve grondslagen van het maatschappelijk werk.
- * HSO's opereren in een turbulente omgeving bestaande uit de meer algemene omgeving (economische, socio-demografische en culturele omstandigheden) en de specifieke taakomgeving (organisaties waarmee wordt samengewerkt). De HSO heeft deze omgeving nodig voor financiële middelen, legitimatie, kennis, gezag en macht. De organisatie zal dus trachten zoveel mogelijk hulpbronnen te vergaren zonder dat ze door de omgeving gedwongen wordt af te wijken van haar eigen waardenoriëntaties.
- * HSO's hanteren methoden om fysieke, psychologische, sociale of culturele kenmerken van de cliënten te veranderen. Deze methoden bevatten niet altijd een pasklaar antwoord om het verlangde resultaat te verkrijgen. Dit is het gevolg van drie samenhangende factoren: (1) mensen zijn complexe systemen, (2) de kennis over het functioneren van de mens is slechts partieel en onvolledig, (3) veel van de kenmerken die deze organisaties moeten veranderen, zijn moeilijk te meten. Daarbij moet de organisatie een evenwicht vinden tussen de technologie van de organisatie, de partiële kennis over het menselijke functioneren en de druk vanuit de omgeving om andere waarden na te streven.
- * De kwaliteit van de relaties tussen cliënten en sociale werkers is de belangrijkste determinant van het succes en het falen van de organisatie.

Meestal is er binnen deze relaties een machtsoverwicht van de organisatie op de cliënt, omdat de organisatie een monopolie heeft over haar dienstverlening. Dit is het duale karakter van de hulpverleningsrelatie. Enerzijds wordt getracht de cliënt te helpen en staat het welzijn van de cliënt centraal, anderzijds tracht de hulpverlener het gedrag van de cliënt in meer of mindere mate te controleren. Het gevolg hiervan is dat de cliëntverwachtingen niet altijd overeenstemmen met het aanbod van de organisatie. Een interventie kan daarom tegelijkertijd succesvol zijn in termen van de organisationele doelstellingen en ingaan tegen de cliëntverwachtingen.

- * Een zesde kenmerk is het gebrek aan betrouwbare en geldige maatstaven om de effectiviteit van de organisatie te meten. Meestal zullen eerder symbolische en makkelijk meetbare maatstaven gebruikt worden. Die nieuwe maatstaven worden als het ware gereïficeerd en gaan op lange termijn beschouwd worden als de geldige effectiviteitsmaatstaven.

Deze kenmerken vereisen een voorzichtige houding ten aanzien van een enge invulling van EBP. Wanneer is een interventie succesvol? Op welke termijn moeten de effecten gemeten worden? Wie bepaalt de definitie van een succesvolle interventie? In welke mate kan het effect toegeschreven worden aan de interventie? Wat is de invloed van de context, de omgeving van de interventie? In welke mate kan ook kwalitatief onderzoek een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van kennis over het menselijk functioneren? Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen van experimenteel onderzoek? Dit zijn allemaal complexe vragen, waarop een pasklaar antwoord niet evident is. De ruime invulling van EBP erkent de beperkingen die verbonden zijn aan het wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van het maatschappelijk werk in de samenleving. Dit impliceert echter niet dat wetenschappelijk onderzoek naar het maatschappelijk werk en naar de effecten van zijn sociale interventies in ieder geval afgeschreven moet worden.

McNeece & Thyer (2004:9) geven een definitie van deze ruimere invulling van EBP:

Evidence-based practice is the integration of the best research evidence with clinical expertise and client values in making practice decisions:

- a *research evidence: relevant research from basic and applied scientific investigation, intervention research about outcomes and assessment measures;*
- b *clinical expertise: the ability to use education, interpersonal skills and past experience to assess client functioning, environmental factors and to understand client values and preferences;*
- c *client values: unique preferences, concerns and expectations of the client and which must be integrated into practice decisions if they are to serve the client.*

8

Deze definitie benadrukt het integreren van onderzoeksresultaten omtrent de effecten van sociale interventies, professionele expertise of praktijkkennis en verwachtingen en behoeften van de cliënt (Davies, 2005). Dit is verre van een gemakkelijke oefening. Het heeft dan ook geen zin alle heil te verwachten van EBP, zoals de aanhangers van het managerialisme doen. Het is namelijk uitgesloten om het gedrag van maatschappelijk werkers te herleiden tot simplistische richtlijnen en uitvoeringsprotocollen. EBP mag geen strategie worden om te besparen in maatschappelijk werk, maar om de kwaliteit ervan te verbeteren. De volgende twee paragrafen gaan in op de twee essentiële componenten van deze ruime invulling van EBP: onderzoek en praktijkkennis.

EBP VERSUS PRAKTIJKKENNIS

Een ruime invulling van EBP impliceert niet een verwaarlozing van de praktijkkennis van maatschappelijk werkers, integendeel. Het probleem is dat het concept zelf niet onbetwist is. Sommigen spreken van praktijkkennis, anderen van praktijktheorie en nog anderen van professionele kennis. Ten tweede verschilt de betekenis ervan. Derhalve laat deze paragraaf een aantal bronnen omtrent dit concept aan het woord. Van der Laan (2003) spreekt van *ervaringskennis*. Volgens hem wordt deze meestal opgebouwd vanuit reflectie op casuïstiek. De term 'ervaring' slaat op het leerproces dat praktijkwerkers doormaken en dat

gebaseerd is op de 'stap-voor-stap-evaluatie' van een groot aantal casussen. Praktijkkennis (weten hoe te handelen, intuïtie) plaatst hij in navolging van Drury-Hudson (1999) naast theoretische kennis, professionele kennis (beroepscode), empirische kennis (op basis van onderzoek), procedurele kennis (wetten en voorschriften) en persoonlijke kennis (gebaseerd op alledaagse kennis, culturele kennis, et cetera). Daarnaast pleit hij voor een wisselwerking tussen evidence-based en practice-based werken.

De basis van praktijktheorie vormen volgens Fortune en Reid (1999) hypothesen die voorspellen tot welke veranderingen in verschillende domeinen (persoonlijkheid, gedrag, sociaal netwerk) specifieke interventies leiden. Zij onderscheiden een zachte en een harde vorm. De zachte vorm benoemen ze als *practice wisdom*, die meestal het gevolg is van jarenlange ervaring als maatschappelijk werker. Juist omdat het gebaseerd is op de dagelijkse praktijk, is praktijkkennis altijd in zekere mate geldig. Er bestaan echter verschillende gradaties hierin gaande van tendentieuze indrukken op basis van voorbeelden met een beperkte representativiteit tot een aanzienlijke hoeveelheid van nauwkeurig verzameld en geëvalueerd bewijsmateriaal afgeleid uit praktijkervaringen. De harde vorm is afkomstig van wetenschappelijk onderzoek. Deze onderzoekers plaatsen evenveel vraagtekens bij de harde als bij de zachte vorm van praktijktheorie. 'Knowledge presumably derived from research should be accepted with any less degree of scepticism or caution than practice wisdom' (Fortune & Reid, 1999:15). Toch verkiezen zij deze harde vorm van praktijktheorie, omdat de beperkingen ervan zich gemakkelijker laten identificeren. Deze these vertrekt wel van de assumptie dat elk onderzoeksrapport transparant is en elke onderzoeksbeslissing expliciteert, zodat het voor de lezer eenvoudiger wordt om de waarde ervan in te schatten. De onderzoeksrealiteit toont dat dit niet altijd het geval is.

Payne (1997:5) geeft nog een andere definitie van praktijktheorie: 'theories which try to explain, describe, justify what social workers do'. Drie elementen staan hierin centraal: (1) een model van werken, (2) een breed perspectief op mensen, menselijk samenle-

ven en menselijke problemen, en (3) een verklarende theorie, waarin activiteiten en hun effecten worden beschreven. Payne erkent wel dat deze drie kenmerken zelden samen voorkomen. Het belangrijkste criterium vormt niet het feit dat de theorie de academische of experimentele test moet kunnen doorstaan, maar wel dat de theorie betrekking moet hebben op hetgeen maatschappelijk werkers doen. Als gevolg hiervan kan praktijktheorie nooit ten volle gegrepen worden. De theorie verandert voortdurend als antwoord op de dagelijkse praktijkconstructies van maatschappelijk werkers. Payne sluit sterk aan bij het constructivisme en benadrukt dat het maatschappelijk werk zichzelf telkens opnieuw, in elke hulpverleningssituatie, construeert. Deze definitie lijkt aan te sluiten bij de gangbare opvatting over methodiek, alhoewel één element lijkt te ontbreken. Bij de gangbare definities van methodiek wordt eveneens het belang van empirische kennis over de verschillende onderdelen benadrukt.

Evidence-based werken mag er niet toe leiden dat de professional naar de achtergrond wordt verplaatst, zoals de enge invulling ervan nastreeft. Zelfs in de enge invulling van EBP moet er altijd de kloof overbrugd worden tussen de individuele cliënt en de probabilistische uitspraken op basis van onderzoek. Hiervoor zijn professionele praktijkwerkers een must. Maar hier mag het niet bij blijven. Het kiezen van de juiste criteria en parameters in evaluatie- en effectonderzoek veronderstelt zeer grondige kennis van praktijk, theorie en methodiek in de sociale sector (Van der Laan, 2003). Het gevaar van een enge invulling van evidence-based werken is dat de wetenschappers of managers de parameters bepalen zonder hierbij de professionals te raadplegen en te betrekken. Een ruime invulling van EBP erkent de professionele expertise van maatschappelijk werkers. Enkel door middel van een dialoog tussen praktijkwerkers en onderzoekers kan de kwaliteit van het onderzoek naar het maatschappelijk werk in het algemeen en van effectonderzoek in het bijzonder verbeterd worden.

Deze ruime benadering van EBP vereist ook een ruimere invulling van theorie, waarbij verschillende vormen van kennis en dus ook praktijkkennis hun plaats

kunnen krijgen. Deze paragraaf plaatst hierbij wel twee bemerkingen. Ten eerste kan niet elke vorm van ervaringskennis simpelweg beschouwd worden als praktijkkennis. Praktijkkennis vereist een grondige, minutieuze en gesystematiseerde inventaris van bestaande ervaringen met interventies en dan vooral met de effecten ervan en met de context waarin ze plaatsvonden. Intersubjectiviteit is hier in ieder geval een basisvereiste. Elke inventaris van praktijkkennis dient openbaar gemaakt te worden, zodat andere professionals deze kunnen overnemen en tegelijkertijd kritisch op de proef stellen. Dit kan het best gebeuren in een geschreven vorm (Kirk & Reid, 2002:211):

As long as the observations are communicated only informally, verbally and among a few colleagues, they remain apart from the profession's established knowledge adding to the knowledge base involves making thoughtful written contributions to the literature.

Daarnaast kan ook een meer bottom up-benadering van onderzoek hieraan gediensig zijn. Vooral kwalitatief onderzoek laat toe om achterliggende, onuitgesproken assumpties in het dagelijks handelen van maatschappelijk werkers te ontsluiten. Ten laatste kan praktijkkennis nooit definitief en voltooid zijn. Payne benadrukte dit al, maar zag wel één essentieel element over het hoofd, namelijk dat elke vorm van praktijkkennis, al dan niet direct of indirect, mede wordt beïnvloed en gevoed door wetenschappelijk onderzoek omtrent haar verschillende componenten. Net zoals wetenschappelijke kennis vraagt ook praktijkkennis om een continue reflectie en een kritische houding.

EEN PRAGMATISCHE ONDERZOEKS- HOUDING

Een ruime invulling van EBP vereist een pragmatische onderzoekshouding. Dit is geen evidente keuze, want bij het zoeken naar de juiste onderzoeksmethodologie stoot men al heel snel op een soort polariteit, waarbij de onderzoeker verplicht wordt te kiezen tussen het 'harde' kwantitatief en het 'softe' kwalitatief onderzoek (Bauer & Gaskell, 2000). De aanhangers van

kwantitatief onderzoek verwijten het andere kamp anecdotalisme, subjectiviteit, een gebrek aan veralgemeenbaarheid en weinig betrouwbaarheid. Het andere kamp kenmerkt zich vooral door een defensieve houding (Silverman, 2000). Deze onderzoekers zijn ervan overtuigd dat het principe van de spaarzaamheid in kwantitatief onderzoek onmogelijk verzoend kan worden met de complexiteit van de sociale werkelijkheid. Deze complexiteit kan dus moeilijk gereduceerd worden, maar moet juist verhelderd worden. Bovendien laat een kwantitatieve onderzoekspopet in hun ogen onvoldoende flexibiliteit toe. Een laatste punt van kritiek is dat kwantitatief onderzoek onvoldoende de subjectieve invloed van de onderzoeker op het onderzoeksproces erkent. Zij transporteren het positivistische wetenschapsmodel naar de humane wetenschappen en ontkennen hiermee de eigenheid ervan.

Een pragmatische onderzoekshouding wijst deze ideologisch geladen discussie af. Beide methodologieën hebben zowel voor- als nadelen, zowel sterktes als zwakten. De keuze voor een onderzoeksmethode wordt niet bepaald op basis van een voorkeur voor een van beide kampen, maar door de aard van de onderzoeksvragen en -doelstellingen (Silverman, 2001). Bovendien is er in de jaren negentig meer en meer het inzicht gegroeid dat beide methodologieën elkaar niet uitsluiten, maar net aanvullen (Tashakkori & Teddlie, 2003). Hieronder bespreek ik in eerste instantie de kenmerken van beide methodologieën en vervolgens de wijze waarop ze naar elkaar zijn toegegroeid.

Kwalitatief versus kwantitatief onderzoek in de sociale wetenschappen

Kwalitatief onderzoek legt de nadruk op processen en betekenissen die niet rigoureu te meten zijn in termen van hoeveelheid, intensiteit en frequentie

(Silverman, 2000:8). Kwalitatief onderzoekers benadrukken het sociaal geconstrueerde karakter van de sociale werkelijkheid, de betrokkenheid van de onderzoeker op de onderzoekssetting en de onmogelijkheid van waardenvrij onderzoek. Daarbij onderzoeken zij de wijze waarop sociale ervaringen vorm en betekenis krijgen (Denzin & Lincoln, 1994:5). Een inductieve methode staat vaak centraal. Ze treden het onderzoeksveld in met zo weinig mogelijk vooronderstellingen en assumpties en cumuleren zoveel mogelijk ervaringen en indrukken die, in combinatie met een gezonde onderzoeksgeest, leiden tot nieuwe theorieën. Hiervoor is een langdurig en intens contact met de onderzoekssetting noodzakelijk en wordt er gebruikgemaakt van weinig gestandaardiseerde onderzoeksmethoden. Kwantitatieve onderzoekers daarentegen benadrukken het meten en analyseren van causale relaties tussen variabelen. De hypothesen die afgeleid worden van theoretische proposities en geoperationaliseerd worden in het onderzoeksproject, worden afgezet tegen de objectieve, geobserveerde, feitelijke natuur van de 'echte' wereld. Methoden zoals surveys, experimenten, analyse van officiële statistieken en inhoudsanalyse hanteren een strikte dataverzameling met een vooraf bepaald instrumentarium (Bryman, 1988). Beide steunen op ruimere onderzoeksparadigma's, met name het positivisme en het constructivisme. Het onderscheid tussen beide paradigma's kan beschreven worden aan de hand van vijf kenmerken (Tashakkori & Teddlie, 1998):

- 1 ontologie: de aard van de werkelijkheid;
- 2 epistemologie oftewel de relatie tussen de onderzoeker en het onderzochte;
- 3 axiologie oftewel de rol van waarden in het onderzoek;
- 4 de mogelijkheid tot veralgemening;
- 5 het verhelderen van causale relaties.

Tabel 1 De verschillen tussen het positivisme en het constructivisme

	positivisme	constructivisme
ontologie	één objectieve werkelijkheid	meerdere, geconstrueerde werkelijkheden
epistemologie	onafhankelijkheid	afhankelijkheid en onscheidbaarheid
axiologie	waardenvrij onderzoek	waardengebondenheid
veralgemening	tijd- en contextoverstijgend	onmogelijkheid tot veralgemening
causale relaties	scheiding tussen oorzaak en effect	onscheidbaarheid van oorzaak en effect

Bron: Tashakkori & Teddlie (1998)

Het positivisme benadrukt het bestaan van één objectieve werkelijkheid, een strikte scheiding tussen de onderzoeker en zijn onderzoeksobjecten, objectiviteit, de mogelijkheid tot tijd- en contextoverstijgende veralgemening en de loskoppeling van oorzaak en effect. Het constructivisme daarentegen gaat ervanuit dat de werkelijkheid nauwelijks observeerbaar is. Elke conceptie van de werkelijkheid is niet meer dan een construct dat tijdens het onderzoek ontstaan is. Daarnaast is het onmogelijk de onderzoeker van het onderzochte te scheiden. Veralgemeningen naar andere onderzoekscontexten zijn uitgesloten en oorzaak en effect zijn moeilijker van elkaar te scheiden. Op elk van de vijf kenmerken scoort het ene paradigma dus het tegenovergestelde van het andere (tabel 1). Een onderzoeker kan nooit beide paradigma's onderschrijven, omdat ze zo fundamenteel verschillend zijn.

De toenadering tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek en het pragmatisme

Hoewel de oude vijandigheid tussen beide kampen nog niet helemaal verdwenen is, gaan in de jaren negentig steeds meer stemmen op dat beide methodologieën elkaar aanvullen en dat de keuze voor een methodologie niet op basis van een paradigmavoorkeur, maar op basis van de aard van de onderzoeksvragen dient te gebeuren. In plaats van een *either-or*-standpunt wordt er meer en meer op gewezen dat beide methodologieën als een continuüm van onderzoeksdesigns opgevat kunnen worden ('compatibiliteitstheze') (Newman & Benz, 1998). In de totstandkoming van de compatibiliteitstheze kunnen volgens Tashakkori & Teddlie (2003) drie fasen onderkend worden:

- 1 *De superioriteit van kwalitatief onderzoek in de jaren tachtig en de hevige paradigmaoorlog*
In de jaren tachtig trachten kwalitatieve onderzoekers de waarde van hun onderzoek te benadrukken door het per definitie als superieur te beschouwen ten opzichte van kwantitatief onderzoek. Zij verwerpen het positivisme en in de plaats daarvan schuiven ze het constructivisme naar voren als onweerlegbaar onderzoeksparadigma. Het gevolg is een hevige strijd tussen de verschillende onderzoeksparadigma's, met als gevolg een sterke polarisering tussen beide kampen.

- 2 *De eerste aanzetten tot verzoening tussen beide paradigma's in het begin van de jaren negentig*
In het begin van de jaren negentig lijkt een zekere verzoening tot stand te komen, waarbij beide paradigma's elkaars waarde erkennen. Het besef neemt toe dat de paradigmastrijd vooral een verwisting is van kostbare energie, maar geen wetenschappelijke vooruitgang biedt. Toch beschouwen ze elkaar wel nog steeds als fundamenteel verschillend en blijft de wederzijdse beïnvloeding beperkt.
- 3 *Opkomst van de 'mixed methods'-benadering in de tweede helft van de jaren negentig*
De derde fase omschrijven de auteurs als de doorbraak van de mixed methods-benadering. De verzoening tussen beide methodologieën gaat nog een stap verder. Meer en meer onderzoekers gaan beide hanteren in dezelfde studies, en dit mede als gevolg van het ontstaan van een nieuw paradigma, met name het pragmatisme. Hierdoor groeit het besef dat een combinatie van verschillende paradigma's en methodologieën een meerwaarde biedt om sociale fenomenen te onderzoeken.

Deze drie fasen vragen om twee nuanceringen. Volgens deze auteurs lijken de eerste en tweede fase te zijn afgesloten, maar in de praktijk blijkt dit niet altijd het geval te zijn. Deze drie fasen kunnen daarom beter beschouwd worden als drie visies op de compatibiliteit van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Een tweede opmerking heeft betrekking op het 'nieuwe' karakter van mixed methods. Het lijkt alsof deze auteurs pas in de jaren negentig een doorbraak zien van het gebruik van meerdere methodologieën in één onderzoek. De talrijke voorbeelden daterend van vóór 1990 spreken dit tegen (Kelle, 2001; Maxwell & Loomis, 2003). De doorbraak van mixed methods heeft dus niet zozeer te maken met het toegenomen gebruik ervan, maar eerder met de legitimering ervan door het pragmatisme.

De basispremissie van het pragmatisme vormt de dictatuur van de onderzoeksvraag (Tashakkori & Teddlie, 1998:21):

We believe that pragmatists consider the research question to be more important than either the method they use or the worldview that is supposed to underlie the method. Most good researchers prefer addressing their research questions with any methodological tool available, using the pragmatist credo of what works.

Pragmatici verwerpen de gedwongen keuze die onderzoekers zouden moeten maken tussen het positivisme en het constructivisme. Zij laten zich daarentegen leiden door de onderzoeksvragen die een centrale rol moeten krijgen in de methodologiekeuze. In vergelijking met het positivisme en het constructivisme neemt het pragmatisme een middenpositie. Ten eerste aanvaardt het pragmatisme het bestaan van een externe realiteit. Ten tweede erkent het pragmatisme het onderscheid tussen de onderzoeker en het onderzochte, maar wijst er tegelijkertijd op dat wederzijdse beïnvloeding niet altijd uit te schakelen valt. Ten derde is het pragmatisme van oordeel dat waardenvrij onderzoek eerder een utopie is. Geen enkele onderzoeker binnen de sociale wetenschappen kan zijn eigen opvattingen en zijn eigen persoonlijkheid volledig uitschakelen. Daarom moet elke onderzoeker ze steeds expliciteren. Ten vierde beweert het pragmatisme dat causale relaties nooit met honderd procent zekerheid kunnen vastgesteld worden. Met betrekking tot veralgemening neemt het een eerder terughoudende houding aan. Waarheidsuitspraken gebaseerd op onderzoek hebben omwille van de complexiteit en de veranderlijkheid van de sociale werkelijkheid slechts een beperkte veralgemeenbaarheid. Fielding en Schreier (2001:16) vatten dit standpunt mooi samen:

Rejecting absolute versions of truth and the feasibility of absolute objectivity is not the same as rejecting the standard of truth and the attempt to be objective. In social and behavioural things, our knowledge is always partial and intrinsically incomplete. We accept the abstraction or conclusion-with-identifiable-and-defined-limits as invitational, suggesting implicitly the constant and unavoidable necessity for interpretation and change of aspect.

IMPLICATIES VOOR HET ONDERZOEK NAAR HET MAATSCHAPPELIJK WERK

Maatschappelijk werk heeft behoefte aan een pragmatische onderzoeksbenadering, aangezien het zowel focust op objectieve als subjectieve kenmerken van hulpvragers. De dominantie van de onderzoeksvraag staat centraal bij de keuze van de onderzoeksmethode. Het onderzoek kan zich hierbij richten op zowel de diagnose, de interventie zelf als de effecten.

Met betrekking tot de diagnose kan het maatschappelijk werk zich laten beïnvloeden door meer positivistisch onderzoek om het effect van uitsluitingsmechanismen zoals sociale klasse en scholing bloot te leggen. Om de effecten ten volle te vatten is er evenzeer aandacht nodig voor de subjectieve beleving hiervan. Voor interventies gelden dezelfde aanbevelingen. Aan de ene kant draagt een meer constructivistische benadering bij tot het ontsluiten van praktijkkenmerken hieromtrent, aangezien kwalitatief onderzoek beter kan doordringen tot achterliggende of onuitgesproken kenmerken van de interventie. De *grounded theory*-benadering van Glaser en Strauss (1968) kan hierbij erg behulpzaam zijn. Kwalitatief onderzoek laat ook toe inzicht te verwerven in het subjectieve betekenisgevingsproces van individuen en groepen waarop het zich richt. Dit laat toe interventies vanuit het cliëntperspectief te kunnen vatten. Maar evenzeer biedt meer kwantitatief geïnspireerd onderzoek mogelijkheden om de meer objectieve kenmerken hiervan in kaart te brengen. Een groot probleem van veel onderzoek is dat het vooral focust op 'exogene' variabelen zoals geslacht, etniciteit en klasse. Dit zijn variabelen die moeilijk of niet gemanipuleerd kunnen worden door middel van sociale interventies. Onderzoek moet meer oog hebben voor manipuleerbare variabelen en de gevolgen hiervan voor het uittekenen van interventies. Niet elke discipline is hiertoe evengoed uitgerust (Dominelli, 1997). In feite is het een evidentie te beweren dat het ontwikkelen van praktijkinterventies een multidisciplinaire aanpak vereist.

Betreffende de effectiviteit is het eerste probleem in welke mate experimenteel onderzoek verenigbaar is met de ethische uitgangsprincipes van het maatschap-

pelijk werk (Grinnel, 1999). Meer bepaald stelt zich de vraag of je hulpvragers ongeïnfomeerd kunt toewijzen aan de controlegroep die één of andere placebo-interventie ondergaan. Daarnaast blijkt effectiviteit een niet zo rechtlijnig, meetbaar concept te zijn. Het laat zich ontrafelen in vijf onderdelen (Davies, 2005):

- 1 *intervention effectiveness*: welke doelen worden er bereikt en waren deze doelen bedoeld?
- 2 *implementation effectiveness*: hoe verloopt het uitvoeringsproces van de interventie?
- 3 *resource effectiveness*: met welke middelen worden de doelen bereikt (kosten-batenanalyse)?
- 4 *experiential effectiveness*: hoe ervaart de doelgroep zelf de effecten van de interventie?
- 5 *the likely diversity of effectiveness*: wat is de contextgevoeligheid van de effecten van interventies?

Dit toont aan dat het beoordelen van de effecten van een interventie een moeilijke oefening is. Alleen al met betrekking tot de doelen kenmerkt zich het maatschappelijk werk in de praktijk door een voortdurende spanning tussen zijn eigen uitgangsprincipes en de verwachtingen van de organisaties waarbinnen het opereert en van de financierende overheid. Bovendien kunnen bepaalde interventies wel goed scoren op het ene onderdeel en slecht op het andere. De vraag is dan welk onderdeel het zwaarste gewicht krijgt. De enge invulling van EBP lijkt voorbij te gaan aan deze uitdaging en beweert de effecten door experimenteel onderzoek op een objectieve wijze in kaart te kunnen brengen. Een onderzoeksmatige benadering zal echter nooit een hoog niveau van zekerheid kunnen brengen met betrekking tot deze vijf aspecten, maar dit impliceert niet dat een pragmatische onderzoeksbenadering afgeschreven moet worden. Essentieel hierbij is dat maatschappelijk werkers veel meer dan vroeger hun plaats in onderzoeksprojecten opeisen, zowel bij het ontwikkelen van de onderzoeksvraag, bij de keuze van de methodologie, bij de rapportering, en bij de verspreiding van de onderzoeksresultaten. Anders uitgedrukt, een ruime benadering van EBP legt evenzeer de nadruk op het belang van effect- en evaluatieonderzoek in de sociale sector, maar geeft aan effectiviteit een veel ruimere invulling. Dit impliceert eveneens een ruimer arsenaal aan onderzoeksmethoden.

IMPLICATIES VOOR HET MAATSCHAPPELIJK WERK ALS PROFESSIE

EBP mag niet in de valkuil trappen om van bovenaf allerlei vormen van empirische en theoretische kennis op te leggen aan praktijkwerkers. Deze vormen van kennis moeten gecombineerd worden met het professionele oordeel van praktijkwerkers in concrete hulpverleningssituaties. Deze pragmatische benadering van EBP vraagt dus net om meer professionele expertise. Dit concept bevat een vijftal kenmerken (Fook et al., 1999):

- 1 het werken met de totale situatie of context (het maatschappelijk werk als holistische professie);
- 2 het reflectief creëren van praktijktheorie van onderuit door op zoek te gaan naar stilzwijgende kennis in de dagdagelijkse praktijk (Schön, 1983);
- 3 het beoordelen van de relevantie, bruikbaarheid en de *transferability* (overdraagbaarheid naar andere en nieuwe situaties) van empirische en theoretische kennis;
- 4 kritische reflexiviteit: een blijvend engagement om de bestaande machtsverhoudingen in vraag te stellen;
- 5 het procesmatige karakter van professionele expertise.

Deze vijf aspecten van professionele kennis moeten niet allemaal geïnternaliseerd worden door elke maatschappelijk werker. Het maatschappelijk werk als professie daarentegen heeft wel de opdracht voldoende tijd en middelen hierin te investeren. Dit kan alleen maar bijdragen tot een verdere professionalisering. Het maatschappelijk werk heeft altijd oog gehad voor op reflectie gebaseerde casuïstiek, maar te vaak bleven de resultaten enkel toegankelijk voor de deelnemers ervan. Het meer verspreiden en toegankelijk maken van deze ervaringskennis lijkt daarom een even belangrijke doelstelling als de ontwikkeling ervan. In Nederland, maar ook in andere Europese landen, worden er trouwens virtuele projecten ontwikkeld en geperfectioneerd om net hieraan tegemoet te komen. Toch stuiten ook zij op de nieuwsoortige beperkingen. Het is evident dat casuïstiek achter de computer verschilt van de meer traditionele vormen.

Naast de bottom-up-ontwikkeling van praktijkkennis (of ervaringskennis) maakt ook het beoordelen van de beschikbare empirische kennis deel uit van het takenpakket van het maatschappelijk werk als professie. Mary Richmond, een van de founding fathers van het maatschappelijk werk, zag in 1917 al sociaal onderzoek als wezenlijk onderdeel van het maatschappelijk werk. Met dit laatste bedoelde ze (1) de verbetering van directe uitvoeringsactiviteiten door een grondige registratie en analyse van registratiegegevens en (2) het herinterpreteren van wetenschappelijk onderzoek zodat het (beter) bruikbaar is voor de hulpverleningspraktijk (Geertsema, 2004). Net dit tweede aspect is essentieel. Gezien de complexiteit van de sociale werkelijkheid en van de mens is de mate van veralgemening van empirische kennis in de humane wetenschappen geen evidentie. Het voortdurend testen van de overdraagbaarheid van empirische kennis naar nieuwe cliëntsituaties en nieuwe contexten kan hier toe bijdragen. Dit is een gezamenlijke opdracht van praktijkwerkers en wetenschappers, waarbij beide partijen als gelijkwaardige partners in dialoog gaan. Het ontwikkelen, uitbreiden en bestendigen van deze competenties kan gebeuren via een academische bovenbouw van het maatschappelijk werk. In Vlaanderen begint dit eindelijk vorm te krijgen.

Evidence-based practice heeft de kennisbasis en de effectiviteit van het maatschappelijk werk (terug) op de onderzoeksagenda geplaatst, maar tegelijkertijd ook de bruikbaarheid en overdraagbaarheid van onderzoeksresultaten. Dit hoeft niet noodzakelijk een bedreiging te betekenen voor de professie, maar kan de aanzet vormen voor een nieuwe wisselwerking tussen praktijk en wetenschap en dit om de kwaliteit en de effectiviteit van de praktijk van én het onderzoek naar het maatschappelijk werk te verbeteren. Het mag dan ook duidelijk zijn dat beide partijen er alle belang bij hebben om deze dialoog nieuw leven in te blazen. Deze dialoog kan het best vertrekken vanuit een pragmatische benadering van EBP, die het multi-aspectuele karakter van de effectiviteit van sociale interventies erkent.

LITERATUUR

- Bauer, M. & G. Gaskell (2000) *Qualitative researching with text, image and sound: a practical handbook*. London: Sage.
- Bryman, A. (1988) *Quantity and Quality in social research*. New York: The Free Press.
- Davies, P. (2005) *The Campbell Collaboration*, paper presented on the 1ste Campbell Seminar Evidence-based practice, Belgian Centre for Evidence-based Medicine, 13 april, België, Leuven.
- Denzin, N. & Y. Lincoln (1994) Introduction: entering the field of qualitative research. In: N. Denzin & Y. Lincoln (red.) *The handbook of qualitative research*. Thousands Oaks: Sage, 1-18.
- Dominelli, L. (1997) *Sociology for social work*. Basingstoke: Macmillan.
- Drury-Hudson, J. (1999) Decision making in child protection: the use of theoretical, empirical and procedural knowledge by novices and experts and implications for fieldwork placement. *British Journal of Social Work*, 29(1), 147-169.
- Fielding, N. & M. Schreier (2001) Introduction: on the compatibility between qualitative and quantitative research methods. *Forum Qualitative social research*, 2(1), <http://qualitative-research.net>.
- Fook, J., M. Ryan & L. Hawkins (1999) *Professional expertise. Practice, theory and education for work in uncertainty*. London: Whiting and Birch.
- Fortune, A. & W. Reid (1999) *Research in social work. 3th edition*. New York: Columbia University Press.
- Geertsema, H. (2004) *Identiteit in meervoud: een identiteitsbeschrijving van het maatschappelijk werk*. Veenendaal: Universal Press.
- Glaser, B. & A. Strauss (1968) *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Grinnel, R. (1999) *Social work research and evaluation. Quantitative and qualitative approaches*, 6th edition. Itasca: Peacock Publishers.
- Hasenfeld Y. (red.) (1992) *Human services as complex organisations*. Newbury Park: Sage.
- Hasenfeld, Y. (1983) *Human service organisation*. Englewoods Cliff: Prentice Hall.
- Kelle, U. (2001) Sociological explanations between micro and macro and the integration of qualitative and quantitative methods. *Forum qualitative*

- research, 2 (1), <http://qualitative-research.net>.
- Kuipers, H. & P. van Amelsvoort (1994) *Slagvaardig organiseren. Inleiding in de sociotechniek als integrale ontwerpleer*. Deventer: Kluwer Bedrijfsinformatie.
- Maxwell, J. & D. Loomis (2003) Mixed methods design: an alternative approach. In: C. Teddlie & A. Tashakkori (red.) *Handbook of mixed methods in social and behavioural research*. London: Sage Publications, 243-271.
- McNeece, A. & B. Thyer (2004) Evidence-based practice and social work. *Journal of evidence based social work*, 1 (1), 7-23.
- Mullen, E. (2003) *Evidence-based practice and social work professionals: implications for social work's future*, paper presented at the tenth anniversary conference of the Verwey-Joncker Instituut, Utrecht, 30 september.
- Newman, I. & C. Benz (1998) *Qualitative-quantitative research methodology. Exploring the interactive continuum*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Payne, M. (1997) *Modern social work theory: a critical introduction*. Basingstoke: Pallgrave Macmillan.
- Schon, D. (1983) *The Reflective Practitioner: How professionals think in action*. London: Temple Smith.
- Silverman, D. (2000) *Doing qualitative research. A practical handbook*. London: Sage.
- Silverman, D. (2001) *Interpreting qualitative data. Second revised edition*. London: Sage.
- Tashakkori, A. & C. Teddlie (1998) *Mixed methodology: Combining qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Teddlie, C. & A. Tashakkori (2003) Major issues and controversies in the use of mixed methods in the social and behavioral sciences. In: C. Teddlie & A. Tashakkori (red.) *Handbook of mixed methods in social and behavioural research*. London: Sage Publications, 3-50.
- Van der Laan, G. (2003) De professional als expert in practice-based evidence. *Sociale Interventie*, 12(4), 5-16.

SUMMARY

This article presents a pragmatic approach of evidence-based practice (EBP). The first part distinguishes between a narrow and a broad definition of EBP, which takes into account the peculiarity of social work. The second part examines the question how EBP relates to practice theory. A broad definition of EBP acknowledges the surplus value of practice theory and aims at a mutual exchange of practice theory and empirical knowledge. In addition, it requires a pragmatic research attitude, which is explained by illuminating the debate during the nineties between the qualitative and the quantitative methodology. The fourth paragraph describes the implications of this pragmatic attitude for social work research. In conclusion, Mary Richmond's old appeal is renewed. She considered the development and evaluation of empirical knowledge as a crucial part of the social work profession.

